

Brexit і парадокси європейської інтеграції: виклики та нові можливості для України / В. В. Липов // ЄВРОПЕЙСЬКІ СТУДІЇ В УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2 червня 2017 р.). – Київ : Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Терен, 2017. – С. 192 – 197. (416 с.)

Липов В.В., д.е.н., професор, ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Brexit і парадокси європейської інтеграції: виклики та нові можливості для України

Розглянуто сутність, передумови і представлено приклади парадоксів євроінтеграції, що створюють загрози її подальшого розвитку. Їх витоки простежуються у акценті на традиційну на противагу гнучкій інтеграції. Представлено її інструменти. Стверджується що опора на них здатна забезпечити зростання результативності європейської інтеграції України.

Ключові слова: гнучка інтеграція, Європейський союз, міжнародна економічна інтеграція, парадокси глобалізації.

Brexit and paradoxes of European integration : problems and new possibilities for Ukraine

The essence, preconditions and examples of the paradoxes of European integration that threaten its future development are presented. Their origins in the emphasis on traditional versus flexible integration are traced. Its tools are presented. It is alleged that support they can provide growth performance of the European integration of Ukraine.

Key words: European Union, flexible integration, international economic integration, paradoxes of globalization.

Посилення взаємодії між суб'єктами міжнародних економічних відносин зумовлює ускладнення переплетіння їх інтересів. Зростає взаємозалежність й взаємозумовленість економічної політики. Все складніше простежити взаємозв'язок між окремими подіями та їх віддаленими неумисними наслідками. Цілком

закономірним результатом цих процесів стає масове розповсюдження явищ, в яких неможливо простежити безпосередній зв'язок між очевидними наслідками інтенсифікації міжнародної взаємодії та чинниками, що призвели до їх появи. Значне розповсюдження таких явищ примушує дослідників говорити про парадоксальну природу глобалізації. Термін парадокс використовується коли мова йде про різні її аспекти. Виникає необхідність звернення до більш уважного вивчення природи виникнення й змісту парадоксів, що нею породжуються. Найкоротше визначення їх суті - прояв неявних протиріч, що виникають в результаті інтенсифікації взаємодії суб'єктів міжнародних економічних відносин.

Вже на початку 90 -х рр. ХХ ст. дослідники звернули увагу на те, що серед результатів глобалізації можна виділити значну кількість ефектів, природу виникнення яких важко визначити на основі побутового економічного знання, поверхневого аналізу їх чинників. Вчені звертаються до дослідження парадоксів глобалізації. Серед праць, що привернули увагу широкого кола читачів до проблеми формування глобальних парадоксів, варто назвати роботи Дж. Нейсбіта, Ч. Хенді, М. Кастельса, М. Іванова, Д. Родріка.

Події 2016 р. найбільш яскраво продемонстрували парадоксальність процесів міжнародної взаємодії в межах європейської інтеграції. Чи варто вважати неочікуваними результати голосування громадян Великобританії на референдумі щодо участі у ЄС? Країна завжди виступала прибічником моделі інтеграції, в якій перевага надавалася б розширенню меж інтеграційного об'єднання перед поглибленням взаємозв'язків між учасниками. В цьому контексті пропонований британськими політиками шлях європейської інтеграції завжди виглядав третьою альтернативою німецькій моделі єдиного монолітного федерального ядра та французькій моделі концентричних кіл європейської інтеграції. Представники Великобританії наполягали на більш гнучкій її моделі. В ній перевага б надавалася не наднаціональним органам, а міжурядовим організаціям, вона б гуртувалася на системі виключень. Такими виключеннями для країни й стали відмови від участі у європейських валютній та шенгенській зонах. Вихідна протиречність і парадоксальність цієї позиції

полягала у тому, що вибірковість напрямів інтеграції поєднувалася з намаганням зберегти за собою роль одного з ключових і впливових членів об'єднання. Спроба зберегти максимум самостійності у внутрішній економічній політиці поєднувалася з бажанням забезпечити за собою максимум важелів впливу на процес інтеграції інших країн-членів об'єднання.

До того ж, у 2016 році ми стали свідками суттєвого посилення тренду в альтерглобалістському та антиглобалістському русі який сам опиняється перед альтернативою пост- або неолібералізму. На відміну від попередніх варіантів антиглобалізму, його провідниками виступають представники еліти країн ядра капіталістичної світ-системи. Черговий парадокс полягає у тому, що фактично на позиції супротиву глобалізації, антиглобалізму, переходять керівні політичні та економічні суб'єкти саме тих країн, які свого часу виступали провідниками ліберальної моделі глобалізації. Створюється враження, що акцент ставиться не на зміні її моделі (альтерглобалізм, в його неоліберальному варіанті), а саме на її гальмуванні (антиглобалізм в постліберальній його версії). І найбільш яскраво ці процеси проявляють себе саме в сфері міжнародної економічної інтеграції. Показово, що лідерами у цьому стали країни з англосаксонською, ліберальною, моделлю економіки. Великобританія починає процедуру виходу з ЄС, а отже й обмеження економічних зв'язків з країнами континенту. Д. Трамп гальмує підписання Транстихоокеанського партнерства (ТТП), обіцяє перегляд НАФТА, посилює міграційні обмеження. Цілий ряд країн ЄС висловлюються проти укладання Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства (ТАТІП). Більше того, суттєво полоскотала нерви прихильників подальшого розвитку інтеграційних процесів у Європі досить висока вірогідність приходу до влади правих сил у таких країнах як Франція та Нідерланди. Адаже вони декларували прагнення до проведення нових референдумів щодо виходу з ЄС.

То може Україна намагається встигнути на потяг, який вже змінив напрям свого руху? Ми знову зустрічаємось з парадоксом. Ключовим посилом розгортання європейської інтеграції в післявоєнний період було прагнення

уникнути загрози виникнення військових конфліктів на Європейському континенті, забезпечити безпеку народам, які за попередні чотири десятиліття пережили кошмари двох світових воєн. У якості інструментів досягнення цієї мети розглядалася свобода транскордонного руху товарів, капіталів, міграції робочої сили. За сім десятиліть послідовної політики посилення інтеграції країн Європи вдалося досягти успіхів, про які засновники союзу могли лише мріяти. Але їх оборотною, але цілком закономірною стороною з точки зору прихильників теорій циклічного розвитку, стороною процесу інтеграції стає посилення відцентрових настроїв і тенденцій.

Відкритість кордонів за умов зростання взаємозв'язку й економічної взаємозалежності створює сприятливу атмосферу для миттєвого поширення економічних потрясінь, фінансових, міграційних криз. Чотири свободи, на яких ґрунтується сама ідея європейської спільноти, перетворюються в очах значної частини мешканців континенту з основи благоденства, миру й спокою Європи, на свій антипод - джерело небезпеки. Звідси й черговий сплеск євроскептицизму. В нових умовах зростає значення врахування в процесі інтеграції відмінностей між країнами, що інтегруються. Їх вихідні засади ґуртуються на відмінностях в географічному розташуванні та природно-ресурсному потенціалі; в історичному шляху розвитку; релігійному світогляді; соціокультурному та інституційному середовищі; наявності досвіду та традицій демократичного правління. Зберігаються й відмінності між великими й малими країнами; національними господарствами, що досягли високого й середнього рівня розвитку. Навіть в умовах уніфікації багатьох складових економічного правового і політичного життя в межах ЄС зберігаються специфічні моделі інституційного устрою. Скандинавська модель держави загального добробуту співіснує з німецькою соціально орієнтованою ринковою економікою та південно-європейською моделлю публічного капіталізму. Навіть серед постперехідних країн можна спостерігати суттєві відмінності економічного устрою між країнами Балтії, Балкан, Центральної Європи.

ЄС завжди вважався найбільш довершеним зразком «традиційної»

послідовної інтеграції за сценарієм, запропонованим Б. Беласи. Але це зовсім не означає, що в його практиці не зустрічаються й більш гнучкі її варіанти. Найбільш відомими її прикладами можуть слугувати відмова Великобританії та Данії від прийняття єдиної валюти, що початково вважалося необхідною умовою для всіх країн-членів ЄС. Хоча за економічними параметрами ці країни цілком відповідали необхідним критеріям. Одночасно у випадках неготовності економік існує практика надання новим країнам-членам транзитних і перехідних періодів введення Євро та вступу до Шенгенської зони. Великобританія та Ірландія зберегли паспортний контроль на своїх кордонах. Великобританія, Ірландія, Польща та Чехія домоглися виключень з Хартії прав трудящих. Проблема у тому, що всі ці виключення швидше розглядалися як небажані, але необхідні поступки, відхід від загальних принципів, сприймалися швидше як вимушене зло, ніж як інструмент підтримання єдності в умовах неминучого різноманіття, що лише посилювалося в процесі розростання союзу.

У цілому, в практиці розбудови ЄС опрацьовано широкий спектр типів, форм, інструментів гнучкої інтеграції. Серед її типів - різношвидкісна інтеграція, інтеграція зі змінною геометрією, інтеграція за принципом меню (*À la carte*). В першому випадку передбачається наявність спільної мети та готовність послідовно просуватися до неї в міру виконання необхідних умов. У другому - наявність такої мети хоч і не у всіх, але у більшості країн-членів. Обидва варіанти в решті решт призводять до поглиблення інтеграції, але припускають наявність різних шляхів її досягнення. Тип гнучкої інтеграції *case-by-case* дозволяє виокремити, але лишити в рамках інтеграції, проекти, в яких зацікавлені лише окремі члени і які в кінцевому підсумку не призводять до просування інтеграції в цілому. Серед форм гнучкої інтеграції - просунуте співробітництво; заздалегідь визначена гнучкість; просування *case-by-case*; проекти, до яких залучаються країни, що не входять до ЄС; окремі проекти держав-членів, що не підпадають під дію засновничих договорів. До найбільш вживаних інструментів гнучкої інтеграції можна віднести визначення транзитних і перехідних періодів, просунуте співробітництво, систему

виключень, конструктивне утримання, міжурядові угоди, які допускають залучення інститутів та механізмів ЄС.

Саме опора на подібні інструменти може відкрити для України «вікно можливостей» прискорення інтеграції в тих сферах, де ми готові до ефективного і взаємовигідного співробітництва та її гальмування у випадках, коли наша економіка виявляється неготовою для взаємовигідного співробітництва на принципах субсидіарності. В такому разі виклики, що постають перед ЄС і шляхи їх розв'язання здатні стати джерелом нових можливостей нашого розвитку.